

való jelenlétét, benne az Egyház népe történelmi folytonosságát. Búcsúznak az óévtől, amely előtt ott voltak az előttünk járó nemzedékek egymás után, az apostoloktól a mi hitvalló őseinkig és a mai hitvallókig. Ezekkel együtt vagyunk a történelemben Krisztusban, és hirdetjük Isten Őbenne megjelent kedves esztendejét. (Luk 4,19)

Dicsőség legyen az Atyának, a Fiúnak és a Szentlélek Istennek, amiképpen kezdetben volt és most és mindörökké! Ámen!

Pásztor János

Hagyomány mint haladás

2003 egyházzenei szemszögből¹

Egy esztendőre legalább kétféleképpen tekinthetünk vissza: az eltelt idő mentén szám- és ténytyszerűen lehet és kell az eseményeket, történéseket egyrésről dokumentálni, másrésről azokat sokkal tágabb összefüggésbe helyezve szüntelen értékelní. A kettő szétválaszthatatlan egymástól. A *csak* számok és dátumok szerint tájékozódó értékelés szempillantásnyi idő alatt történelmietlen, összefüggés nélküli értékítélatté válik, ha a szemlélő-értékelő nem kíséri figyelemmel környezetének változásait, s nem méri azokat meglévő, megfogalmazott, tudatosan magunkénak vallott értékeinkhez, melyek egyúttal az előttünk járó, cselekvő, gondolkodó nemzedékek hagyatéka. Örökségünk mába való átültetése, annak hogyanja minden időben nagy kihívás. Reformátori eleinkre, gondolataikra és cselekedeteikre nem hivatkozhatunk ma úgy, hogy nem vesszük figyelembe Református Egyházunk és keresztyén örökségünk megtett történelmi útját: virágzását vagy romlását. Helyzetelemzésünk célja tehát az általános és helyi korjelenségekkel való kritikai szembenézés, valamint a tegnap, a ma és a holnap között húzódó és tudatosan gerjesztett feszültségek feloldása.

Érték- és ízlésválságos világban élünk manapság. Általános korjelenség ez. Lépten-nyomon ennek jeleibe botlunk bele, s szüntelenül szembesülnünk kell alapértékeink, ízlésvilágunk pellengerre állításával, megkérdőjelezésével. A külsőségek sohasem helyettesíthetik a belső értékeket, felállított „ízlés-státusz-szimbólumaink” belső ürességünket nem takarhatják el! Az értékválság nem az értékváltás kérdését veti fel.

Globalizált kultúra, összemossott határok, „diszkriminációmentes értékítélet”, missziós tolerancia, konszenzus helyett kompromisszum? Ezek milyen jövőképpel bírnak? Ma ugyanis „nem divat” európai, egyetemes keresztyén,

¹ A Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlése által 2003. november 19–20-án hivatalosan megválasztott Egyházzenei Bizottság elnökségének helyzetértékelése.

protestáns, magyar óprotestáns gyökereinkre: református identitásunk kifejezéseire hivatkozni. Íme, az ízlésrombolás mint tudatrombolás!

Az egyház és benne az egyházzene sem kivétel az általános érték- és ízlésváltság alól! Az „új ének” és az „új reformáció” nagy kísértés, kényszeres ideológia egyesek számára. A megújuló örökség (mint egyetemes zenei örökség) biztos közösséget és személyiséget formáló erejét felfedezni, felmutatni ma nemes feladatunk.

A közegyházi érdektelenség útvesztőiben, a modernkedő megoldások szövevényében az egyházzenesz és az egyházzene felelőssége is hatalmas, hisz az egyházzenesz az általa képviselt és megvalósított egyházzenen keresztül gyülekezetet, ifjúságot, öregeket, gyermekeket nevel: keresztyénségre és emberi értékekre. Az egyház jövője a többpólusú bibliai egyházkép megvalósulása, melynek „hatékonyasága” hatótávolságán múlik.

Szomorú, sokszor elkésérítő jelenünk, a kézzelfogható általános leépülés könyörtelenül figyelmeztet: eljött a múltunkkal való el-, ill. leszámolás, a tényleges újrakezdés ideje. Legújabbkori egyháztörténetünk több mint egy évtizede után egyre többször és egyre sürgetőbben halljuk a feszítő kérdést a legkülönbébb fórumokon: „Mitől (lesz) református egy iskola?”. A felelet nagyon egyszerű: *a benne uralkodó szellemiségtől és lelkilettől*. Ezt mindenki tudja, ám az elmúlt évtized nemhogy az első gyümölcserés idejét nem hozta el, hanem sok tekintetben az első rügyeket és bimbókat vitte el a tavaszi fagy. A hosszú „történelmi álm” után sokan még csak ébrednek, türelmi időt kérnek, amikor az eszmélődés ideje már régen lejárt. Egy azonban biztos: a *református szellemiség, lelkiület megteremtője, közvetítője és kifejezője mindenekelőtt a liturgia, azaz magyarul az istentisztelet, valamint az Isten tiszteletére nevelés*, amely első sorban a hittanórán és az egyházi énekekre (mint az egyház anyanyelvére) való tanításban nyilvánul meg igazán. Geleji Katona István püspök a Nagykőrösön féltve őrzött *Öreg Graduál* (1636) előszavában a jelentőségteljes könyv megjelentetését nagyvonalúan támogató fejedelemnek, Rákóczi Györgynek a következőt kívánja:

„Templuminak, és Veteményes kerteinek, az Scholáknak éppítettésekre, és az jó indulatú iffiaknak tanittatásokban, mind itt hon, s mind az külső idegen Országokban [...] az Istennek nyomorodott és rongyollott Anyaszentegyházát építhesse.”

Református tanításunk szerint azonban természetesen a teremtett világ törvényeinek, a művészetek világának, a tudományok művelésének, a társadalmi rend kialakításának és megőrzésének is vannak és lehetnek liturgikus vonásai. Muraközy Gyula pl. ekként fogalmaz: „A művészet ennek a kusza, összezilált világnak kavargó képei mögött éles szemmel lát meg egy másik világot, a szépség, a rend, az összhang birodalmát. [...] a művészet anyagiakban, festékben, kőben, oszlopfajban, betűben, húrzengeben próbál kifejezni valamit egy anyagon túli világ titkaiból. Azt mondja egy nagy református gondolkodó, hogy a bűnnel elrontott világ mögött a művész szeme meglátja az első világot, amelyet Isten gyönyörködve nézett. Ezt az elveszett paradi-

csomot sejtí meg a művész.”² A „művészet és/vagy giccs” tehát nem szavazás kérdése.

Pótcselekvéseinkbe merülve sokszor feledkezünk el valódi küldetésünkről. Bogárdi Szabó István (püspök, egyetemi tanár) így fogalmaz: „A társadalmi jelenlétében, kisugárzásában meggyengült egyház számára a pusztá liturgikus (kultikus) funkció betöltése mellett számos más lehetőség is kínálkozik. Valljuk be, a 45 évig tartó kommunizmus (meg a constantinusi egyházat átkozók) leszoktattak minket arról, hogy az egyházszervezethez tartozónak tudjuk az egyesületeket, a dalárdát, a hímszöveget, s a fontosabbakat: az iskolát mint szervezett intézményrendszert és a diakóniát mint szintén szervezett intézményrendszert. Az elmúlt 10–12 év számtalan látens feszültséget hordoz, s meglehetősen hamarosan a felszínre robbannak. Az említett példák [...] azt mutatják, hogy előbb mindig a liturgiai funkció leértékelődése következik be (kiüresednek a templomok, s maga az egyház is megvonja ettől szervező erőit), aztán kezdődik meg egyéb funkciók melléállítása, egyfajta többközpontú egyházszervezet kialakítása”.³

Az „ó és új” feszültsége (értsd: régi és használhatatlan örökség, új és mai elvárások) manapság leginkább csak egyházi énekkincsünk és istentiszteleti formáink, hagyományunk kemény és zavaros kritikájaként jelenik meg — amihez egyébként mindenki érteni vél. Szűcs Ferenc (teológiai professzor) ekképpen száll szembe az ilyen és efféle vélekedéssel: „[A reformátori minták esetében] az éneklés és az igehirdetés nyelvére gondol[hatunk], amelyet a reformátorok bátran szabtak koruk ún. átlagemberének világához. Itt az alapprobléma ma úgy vetődik fel, hogy az egyház mennyiben alkalmazkodhat a szent cél érdekében a kulturális igénytelenséghez, és a megújulás nevében mennyiben mondhat le arról, hogy akarva-akaratlanul évszázadok kultúrájának őrzője és továbbadója is legyen. Az egyház identitásához ugyanis hozzátartozik nem csak térbeli, de időbeli egyetemessége, katolicitása is. Az egyoldalú alkalmazkodás helyett ezért a kölcsönös nyelvtanulás modellje mellett is ki kell tartanunk. Ahogy klasszikusaink az irodalomban, művészetben sem mennek ki a divatból, úgy balgaság lenne pl. a Heidelbergi Káté vagy a gregorián ének vagy a XVI. századi énekkincs avított voltáról beszélni. [...] Mikor az egyház a bibliai „ó és új” dialektikájára hivatkozik, tudatában kell lennie, hogy ott üdvtörténeti párhuzamról van szó, és nem korszakos és egyháztörténeti értelemben vett régiről és korszerűről. Az új bor és az új tömlő képének azonban van örök mondanivalója arra nézve, hogy a tartalom és a forma elválaszthatatlan egymástól”.⁴ Ez a tartalmi és formai egység éppen templomi, istentiszteleti, liturgikus alkalmainkkor valósulhat meg.

² Muraközy Gyula: *A diadalmas élet. Krisztus a XX. században*. Budapest 1933. 249–250.

³ Bogárdi Szabó István: „Az egyházszervezetről”, in *THÉMA* IV (2002/3–4) 9.

⁴ Szűcs Ferenc: „Az egyház reformációja és missziója”, in *THÉMA* IV (2002/3–4) 15.

Előző évi beszámolómban megfogalmazott elvi alapvetésünk⁵ 2003-ban sem változott. A mai egyházzenesz számára tehát világos, hogy mit kell, ill. kellett volna tennie. A kérdés csak az, hogy kivel, kikkel és hol, milyen keretek között tudja megvalósítani szakmai törekvéseit! E tekintetben mérvadó, és ma is érvényesnek kell lennie az 1997-ben, a nagykőrösi református templom orgonájának átadásakor elhangzott lelkeszi felismerésnek: „Isten dicsőségének szolgálatát silánnyal nem végezhetjük”, és bátorításként hathat annak folytatása: „[...] a különböző szolgálati területek szakembereinek [...] erősíteniük kell egymást, [...] az egyházzenéért felelős szolgatárs szempontjai a maguk helyén ugyanolyan fontosak [...] mint az, hogy vasárnap milyen szakmai szempontok szerint szól az igehirdetés.”⁶

Református körökben gyakran hangoztatják manapság a misszió szükségességét. Ebben mindannyian egyetértünk. Az eszközök tekintetében viszont már megoszlanak a vélemények. Melyik fontosabb: az ige *vagy* a zene, netán a lelki gondozói beszélgetés (esetleg a diakónia), és annak mennyire kell alkalmazkodnia a „mai kor” igényeihez? Az ellentét csak látszólagos, feloldása értelemszerűen adott, hiszen a misszióban is használható és javasolt egyházi zene nem más, mint maga az énekelt ige. Az egykor recitált, majd énekelt, ma pedig beszélt Ige formái nem vetélytársak, hiszen az egyházi zene története sem más, mint az énekelt ige története, melyben variánsok, átköltések, feldolgozások, műfajok, stílusok váltakoztak korok szerint, és hatottak egymásra közel 500 ill. 2000 esztendő óta — kinek melyik időpont kedvesebb! Viszont ezek rendező kerete mindvégig a liturgia volt.

Kálvinnál „*a művészet Isten egyetemes kegyelmének ajándéka az emberek számára*”. Nos, ez a „*gratia generalis*”⁷, ez az egyetemes kegyelem kétezer éve keresztyén egyházzenei kultúránk velejárója. Eredménye, a belőle fakadó tett, a zenében elmondott hálaadás pedig liturgiánk elengedhetetlen része. Tehát maga az egyházzene is egyetemes!

Az utóbbi időben bizonyos zavarodottság tapasztalható ezen a téren, melytől sajnos szűkebb közösségeink sem mentesek. Okát nem személyekben, hanem folyamatokban kereshetjük, melyek gyülekezeteinket, iskoláinkat is elérték. A Nyugat (vagy a Távol-Kelet, netán Afrika) megújulást sürget, „az egyházi zene és a liturgikus hagyomány kettős béklyójában vergődő” magyar református gyülekezeteinknek is. Ne csodálkozzunk —mondják—, ha „muzeális jelleget” tudunk csak biztosítani, és „az ilyen istentiszteletet a múlt idők levegője lengi be”.⁸ A probléma nem ott van, hogy a minket nem ismerők rólunk ítélkezve mindent jobban tudnak, hanem ott, hogy mi vagyunk felkészületlenek a „régire és újra” a „templom és iskola”, az „új bor és régi tömlő”, az „avított és modern”

⁵ Magyar Egyházzene X (2002/2003) 91–93.

⁶ „A nagykőrösi orgona üzenete”, Magyar Egyházzene V (1997/1998) 251.

⁷ Corpus Reformatorum XXXIV.170. — közli Nagy Sándor Béla. *Református Egyház* 1975. 48.

⁸ Idézett kifejezések: Klauss Douglass: *Az új reformáció. 96 tétel az egyház jövőjéről*. Budapest 2002. 272–275.

gerjesztett álfkonfliktusainak kezelésében, ami egyházzeneinkre is óhatatlanul hatással van.

A helyzet világos! A kérdés számunkra inkább úgy tehető fel: megengedheti-e magának a nagy múltú református egyház, hogy kisztílú és provinciális legyen, behódolva kétes értékű eszmei áramlatoknak? Bibliafordítások, énekeskönyvek, Öreg graduál, XVII–XVIII. századi klenódiумok, templomaink, tárgyi és szellemi örökség — csupa „kiüresedett tradíció”, alkalmazásuk kerete, a liturgia pedig „kifutó modell”⁹? Tradíció ez, örökség, mely kötelez még minket, mai reformátusokat is! Recepcióra kötelez! A hitelesség befogadására, a tradíció magunkévá tételére! Majd ezek integrációjára van szükség templomban és iskolában, liturgiában és egyházzeneben egyaránt! A helyes tudatformálás útja ez lehet.

Önvizsgálatot kell tehát tartani — szerte mindenütt. A türelmi idő lejárt! Csomasz Tóth Kálmán fél évszázada figyelmeztet, hogy a zenei silányság „a sátánnak egyik legkedvesebb kerítő eszköze”. A „szent ponyva” további terjedése „egy dekadens, szétmálló kultúra periférikus termékének, [...] közkeletű szóval »giccs«-nek beírása a gyanútlan és kellő neveléssel fel nem vertezt zenei közízlésbe”¹⁰ időszerű veszély. Csaknem egy évtizeddel ezelőtt jelent meg a „Nyilatkozat az ifjúság egyházzenei neveléséről” című dokumentum¹¹, 36 zenei és egyházi szervezet, köztük több református intézmény és a Károli Gáspár Református Egyetem ellenjegyzésével. „A nyilatkozat aláírói nem a vádaskodás és öncélú kritizálás szellemében, hanem saját felelősségük átértésétől indítva féltőn és szeretettel kéri az egyházak ifjúsági lelkipásztorait, hitoktatóit: tegyék mérlegre egyházzenei tevékenységüket, és jó pedagógus módjára tegyenek meg mindent azért, hogy az evangéliumi üzenet zenei szempontból is a tartalom és méltó forma harmóniájában érje el és érintse meg a rájuk bízott lelkeket.”

Egyházzenei gyakorlatunk egyet tehet: a provinciális megítélésből fakadó elfogadás helyett megfontolja a negatív folyamatok szakmai alapokon álló elutasítását — amint azt elődeink, előjáróink idézett gondolataiban már láttuk. A provincializálódás ugyanis veszélyes. Haladni akar, miközben pótlékokat szül: a valódi várakozás helyett végtelenített adventi gépzenét, a valódi karácsony helyett műfenyőt. És az elbukás állandó veszélyétől félve görcsösen ragaszkodik az önmaga által kialakított szellemi járókeretekhez.

Szeretve tisztelt és féltve szeretett testvéreink! *Quo vadis, reformata ecclesia?* Legyünk végre reformátusok a szó kálvini értelmében, legyünk katolikusok egyetemességünkben, legyünk magyarok Kölcsey és Kodály szellemében, és legyünk európaiak a beethoveni gondolat szerint: „Nem ismerem a felsőbbrendűségnek más jelét, mint a jóságot!”.

Dávid István és Pap Ferenc, a Dunamelléki Református Egyházkerület
Egyházzenei Bizottságának elnöke és titkára

⁹ Douglass: i.m. 275.

¹⁰ Csomasz Tóth Kálmán: *A református gyülekezeti éneklés*. Budapest 1950. 32., 55.

¹¹ *Magyar Egyházzene* II (1994/1995) 105–107.